

УДК 338.36:652.8

Є. Ю. Маркова,

к. е. н., здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, м. Харків

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ

E. Markova,

Ph.D, Researcher Kharkiv National Technical University of Agriculture. Petro Vasilenko, Kharkiv

IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES FISHING INDUSTRY

Під конкурентоспроможністю галузі пропонується розуміти: відображаючу специфіку конкретної галузі динамічна властивість, яка ґрунтується на конкурентних перевагах складових її підприємств, регіону базування і галузевих інститутів управління, що виражається в її здатності брати участь у конкурентній боротьбі з аналогічними галузями інших регіонів. Таким чином, у рамках регіонально-галузевого підходу при оцінюванні конкурентоспроможності між собою порівнюються галузі різних регіонів, а результирующим показником міжрегіональних порівнянь стає частка галузі у валовому регіональному продукті.

In the field of competitiveness proposed to understand, reflecting the specificity of a particular industry dynamic property, based on the competitive advantages of its constituent companies of the region and industry-based institutions of governance, reflected in its ability to participate in the competition with similar industries in other regions. Thus, as part of regional-sectoral approach in assessing the competitiveness of the industry compared with each other in different regions and interregional comparisons resulting index is the share of industry in the gross regional product.

Ключові слова: конкурентоспроможність, рибна галузь, економіка підприємства, міжнародна економічна інтеграція, регіональна економіка.

Key words: competitiveness, the fishing industry, business economics, international economic integration, regional economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Завдання підвищення конкурентоспроможності різних економічних систем в якості першочергових ставляться на різних рівнях — від уряду до керівництва підприємств. Особливої актуальності підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її галузей набуває в умовах вступу України до СОТ та активізації процесів глобалізації. Функціонування в рамках СОТ викличе загострення конкурентної боротьби, пов'язане з переходом до рівних конкурентних можливостей для вітчизняних і іноземних виробників. У цій ситуації низька конкурентоспроможність галузей національної економіки і необхідність її підвищення перетворюються з нагальної економічної проблеми в обов'язкову умову їх виживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема методологічних аспектів розвитку аграрної сфери та економічного розвитку рибного господарства України розглядалася в працях таких вітчизняних науковців: О.Е. Дов-

биш, В.К. Кисельов, О.М. Клименко, В.А. Корчмит, В.Ф. Корельський, А.С. Ладонько, Р.М. Скупський, І.Ю. Гришова, О.В. Митяй, Т.С. Шабатура, О.О. Красноруцький, А.М. Наумова, О.Б. Наумов, Т.М. Гнат'єва, Б.О. Язлюк, М.Ю. Щербата [1—15] та ін. Проте, не дивлячись на те, що проблеми розвитку рибного господарства є предметом багатьох наукових досліджень, багато питань залишаються невирішеними.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є розглянути основні характеристики підприємств у сфері рибної промисловості в Україні проаналізувати та оцінити їх конкурентні переваги.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Огляд сучасних українських та зарубіжних робіт, присвячених проблемі підвищення конкурентоспроможності, показав, що в даний час триває процес становлення сталого понятійного апарату, розробки методичних підходів до проведення оцінки конкурентоспроможності економічних систем різного рівня і розвитку

загальної методології дослідження конкурентоспроможності та її підвищення. При цьому очевидно залишається необхідність глибокого наукового осмислення категорії "конкурентоспроможність" з урахуванням таких реалій, як посилення міжнародної конкуренції, зростання відкритості ринку для зарубіжних виробників, зниження ступеня протекціонізму, які супроводжують процес входження в СОТ [2].

Потреба розвитку теорії конкурентоспроможності, стосовно мезорівня економіки, визначається зміною уявлень про галузь і регіон, вже сформованих в економічній і політичній практиці України, але поки ще не знайшовших адекватного відображення в науковій економічній літературі. В даний час зростає самостійність українських регіонів, їх незалежність від центру, в основі якої лежить регіональний галузевий комплекс, який виступає гарантом фінансової незалежності, що забезпечує рівень наповнення регіонального бюджету. Підвищення конкурентоспроможності регіональних галузей стає найважливішою передумовою підвищення конкурентоспроможності регіону, в цілому.

Системний розгляд різних аспектів аналізу, оцінки та підвищення конкурентоспроможності особливо актуальний в тих галузях, які безпосередньо конкурують із зарубіжними виробниками і на які вступ України до СОТ відіб'ється в першу чергу. До числа таких галузей відноситься і рибна галузь промисловості.

Незважаючи на те, що відбулися в дев'яності роки минулого століття негативні зміни в рибному господарстві, Україна входить до числа великих рибпромислових держав, що визначають стратегію розвитку рибальства в Азово-Чорноморському басейні. Успішне функціонування рибної галузі необхідне для забезпечення економічної та продовольчої безпеки України, закріплення її геополітичній присутності на територіях Чорноморського макрорегіону.

Особливе значення рибна галузь має для регіонів, де рибогосподарські підприємства є містоутворюючими, а рибний промисел — одним з джерел забезпечення життєдіяльності населення.

З початку 90-их років минулого століття рибна галузь України перебувала в стані затяжної кризи. Загальний вилов водних біоресурсів (ВБР) досяг найнижчої точки падіння показників діяльності галузі. Виробництво харчової рибної продукції за той же період знизилось на 24%, при одночасній зміні структури продукції, що випускається в сторону зниження

рівня її переробки. Середньодушкове споживання риби скоротилося з 20,3 кг / рік у 1990 році до 12 кг в 2014 р. [4].

В останні кілька років в області видобутку і переробки водних біоресурсів не вирішено ключові проблеми, пов'язані з необхідністю забезпечення галузевої конкурентоспроможності, як найважливішої умови нормального функціонування галузі в ситуації гострої конкурентної боротьби, яка посилюється при членстві України в СОТ. Зростає значимість регіонального рівня дослідження галузевих проблем, необхідного для уточнення і конкретизації цілей і завдань, поставлених на національному рівні. Для вирішення цієї проблеми необхідна розробка спеціального інструментарію і організаційно-методичного забезпечення регіонально-галузевого конкурентного розвитку.

У вивченні конкурентоспроможності на мезорівні економіки існують два окремих напрямки — в одному об'єктом дослідження є галузь, в іншому — регіон. У рамках кожного напрямку фахівцями розроблені свої заходи щодо вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності. Звісно ж, що на сучасному етапі розвитку теорії конкурентоспроможності доцільно в якості суб'єкта мезорівневої конкурентоспроможності розглядати регіональну галузь, тобто галузь, що функціонує в певних регіональних умовах.

Традиційно галузь трактується як частина народного господарства країни, що відрізняється виглядом вигоовленої продукції, предметом і знаряддям праці, технологією і організацією виробництва. Однак в даний час таке уявлення про галузь змінюється у зв'язку зі зміною теоретичних і практичних підходів до поняття "регіон". В адміністративно-плановій економічній системі окремих регіонів більшою мірою розглядався як частина національної економіки і в меншій мірі — як регіональний господарський комплекс. Економіка регіону формувалася на основі єдиного державного плану і носила підлеглий характер по відношенню до економіки країни [9].

В останні роки регіональна економічна політика орієнтована на забезпечення господарської самостійності регіонів, в основі якої лежить регіональний господарський комплекс, у цілому, і, в першу чергу, галузі спеціалізації. У зв'язку з цим, у регіональних економічних дослідженнях починає формуватися нове для вітчизняної економічної думки поняття — регіональна галузь.

Регіональна галузь має відмінні від національної галузі ознаки, пов'язані не тільки з масш-

Рис. 1. Концептуальна модель дослідження і підвищення конкурентоспроможності галузі

табом виробничої діяльності, але також і з тим, що вона об'єктивно залежить від регіону базування, який формує умови її функціонування такі, як природно-кліматичні умови, віддаленість від місць збуту продукції, наявність і вартість трудових ресурсів і їх кваліфікація, соціальна і виробнича інфраструктура. Ці властивості унікальні для кожного окремо взятого регіону. Крім цього, регіон є складовою частиною зовнішнього середовища галузі. Дії регіональної влади щодо галузі можуть носити пасивний характер, а можуть створювати сприятливі умови для її функціонування, через реалізацію цільових галузевих програм або опосередковано через спільні програми розвитку території. Неможливо розглядати галузь поза зв'язком з її регіональним середовищем, у той же час, галузевий комплекс є найважливішою характеристикою регіону [7].

Під регіональною галуззю слід розуміти територіально локалізовану сукупність підприємств, для яких властиві спільність продукції, що випускається, технологій виробництва, основних фондів і професійних навичок працюючих, а також наявність регіональних органів управління, при цьому перераховані ознаки визначаються не тільки галузевою належністю, а й регіоном розміщення, що надає галузі унікальний характер.

В основі конкурентоспроможності галузі лежать галузеві конкурентні переваги. Вони володіють певними особливостями, які впливають з характеристики галузі як суб'єкта мезоекономіки: конкурентні переваги галузі об'єднують у собі всі переваги фірм, регіону і зовні-

шнього макроекономічного середовища, тобто носять системний характер, а також завдяки взаємному впливу, підсилюють один одного. Пропонується їх традиційну класифікацію розширити, додавши виділення універсальних конкурентних переваг, які характеризують будь-яку галузь, і специфічних конкурентних переваг, що характеризують особливості господарської діяльності окремої галузі. Універсальні конкурентні переваги створюються на мікро-, мезо- і макрорівнях, специфічні — в основному, формуються самою галуззю і регіоном, тобто є продуктом мезорівня економіки. У той же час саме підвищення специфічних конкурентних переваг лежить у сфері прямих інтересів галузі [10].

Під конкурентоспроможністю галузі пропонується розуміти: відображаючу специфіку конкретної галузі динамічна властивість, яка ґрунтується на конкурентних перевагах складових її підприємств, регіону базування і галузевих інститутів управління, що виражається в її здатності брати участь у конкурентній боротьбі з аналогічними галузями інших регіонів. Таким чином, у рамках регіонально-галузевого підходу при оцінюванні конкурентоспроможності між собою порівнюються галузі різних регіонів, а результатом показником міжрегіональних порівнянь стає частка галузі у валовому регіональному продукті.

Вибір даних положень обумовлений необхідністю системного розгляду різних аспектів механізму оцінки та підвищення галузевої конкурентоспроможності, а також специфікою рибної галузі (рис. 1).

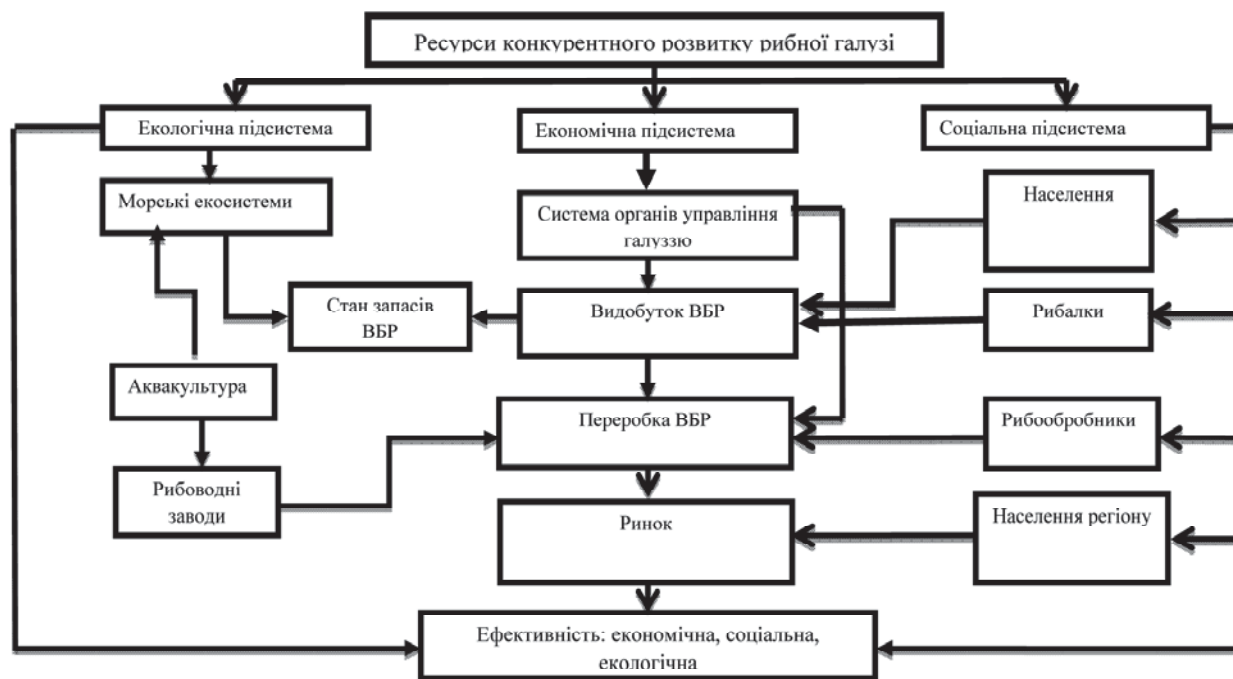

Рис. 2. Рибна галузь як соціально-еколого-економічна система

По-друге, концепція життєвого циклу дозволяє уточнити заходи стратегічного впливу з метою підвищення конкурентоспроможності галузі, які розрізняються на різних фазах циклу.

По-третє, модель життєвого циклу передбачає можливість розгалуження траєкторії розвитку галузі на альтернативні складові. Таким чином, важливим завданням дослідження життєвого циклу стає визначення періоду, в якому з'являються альтернативні напрями її розвитку, та вибір найкращої з можливих альтернатив.

Рибна галузь регіону — виключно складний сектор регіональної економіки. Вона являє собою систему, де тісно взаємодіє безліч різних підсистем з динамічно змінюваними змінними.

Умовно рибну галузь можна розділити на економічну, екологічну та соціальну підсистеми (рис. 2). Всі підсистеми рибної галузі знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. При визначенні методів підвищення конкурентоспроможності галузі через впровадження інновацій необхідно передбачити інноваційні зміни в кожній із зазначених підсистем.

Регіонально-галузевий потенціал розвитку має вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності регіональної галузі. Поточний аналіз галузі повинен доповнюватися пошуком і оцінкою резервів зростання конкурентоспроможності, в тому числі що впливають із регіональних умов її функціонування, наявність і стан яких будуть визначати перспективи її розвитку.

Під регіонально-галузевим потенціалом розвитку розуміється сукупність потенційних можливостей використання і нарощування на основі інновацій регіональних ресурсів економічного, соціального та екологічного розвитку галузі, що забезпечують умови зростання її конкурентоспроможності [5].

Регіональна складова потенціалу розвитку буде складатися з конкурентних переваг і слабкостей, які формуються регіоном, але надають безпосередній вплив на всі підсистеми галузі: географічне положення, природно-кліматичні умови, розвиненість соціальної і виробничої інфраструктури, стан регіональних ресурсних і товарних ринків і т.п.

Необхідність збереження регулюючої ролі держави в розвитку і підвищенні конкурентоспроможності рибної галузі визначається наступними обставинами.

— Саме держава є власником водних біоресурсів. Тому вона визначає правила гри при розподілі прав на видобуток ВБР між конкретними видобувними компаніями.

— Наукові дослідження, що здійснюються в галузі, визначаються державним замовленням.

— Рибна галузь виконує важливу соціальну функцію — забезпечення населення продовольством, а рішення проблеми продовольчої безпеки — сфера соціальної політики держави.

— Зруйнована за роки реформ господарська система рибної галузі вимагає на відновлен-

ня величезних фінансових вливань, які не під силу приватному бізнесу.

При розробці заходів підвищення конкурентоспроможності найважливішою проблемою є застосування такого механізму взаємодії галузі і держави, який дозволяв би підтримувати баланс приватних і громадських інтересів на основі використання заходів, що відповідають вимогам ринкової економіки та враховують специфіку галузі.

Обґрунтування конкретних напрямків підвищення конкурентоспроможності рибної галузі має здійснюватися з використанням механізмів стратегічного планування. Стратегія підвищення конкурентоспроможності рибної галузі повинна відображати напрямки конкурентного розвитку галузі на середньострокову і довгострокову перспективу. У ній повинні визначатися цілі і механізми їх досягнення з урахуванням місця і ролі рибної галузі в міжрегіональному та міжнародному поділі праці, а також регіональної специфіки, здійснюється оцінка конкурентних переваг галузі, пропонуються сценарні варіанти підвищення конкурентоспроможності та набір конкретних дій з урахуванням факторних умов і обмежень [8].

ВИСНОВКИ

Регіонально-галузевий потенціал розвитку має вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності регіональної галузі. Поточний аналіз галузі повинен доповнюватися пошуком і оцінкою резервів зростання конкурентоспроможності, в тому числі що впливають із регіональних умов її функціонування, наявність і стан яких будуть визначати перспективи її розвитку.

Обґрунтування конкретних напрямків підвищення конкурентоспроможності рибної галузі має здійснюватися з використанням механізмів стратегічного планування. Стратегія підвищення конкурентоспроможності рибної галузі повинна відображати напрямки конкурентного розвитку галузі на середньострокову і довгострокову перспективу. У ній повинні визначатися цілі і механізми їх досягнення з урахуванням місця і ролі рибної галузі в міжрегіональному та міжнародному поділі праці, а також регіональної специфіки, здійснюється оцінка конкурентних переваг галузі, пропонуються сценарні варіанти підвищення конкурентоспроможності та набір конкретних дій з урахуванням факторних умов і обмежень.

Література:

1. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its compe-

titiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. — 2015. — № 5—6. — С. 24—27.

2. Hurwitz L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes / Hurwitz L. // *Mathematical Methods in the Social Sciences* / K.J. Arrow, S. Karlin, P/ Suppes (eds.). — Stanford: Stanford University Press, 1960.

3. Ladon'ko State management of innovative activity in Ukraine / O. Mikhaylovs'ka, N. Filipova, N. Tkalenko // *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach*, Research and Publishing Center "Colloquium": San Francisco, California, USA, 2015. — P. 56—62.

4. Гришова І.Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації/ І.Ю. Гришова // *Прикладна економіка — від теорії до практики: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р.* — Тернопіль: ВПЦ "Економічна думка", 2015. — С. 45—48.

5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012—2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>

6. Довбыш О.Э. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О.Э. Довбыш // *Рибне господарство України.* — № 2. — 2010. — С. 2—9.

7. Киселев В.К. Об оздоровлении рыбохозяйственного комплекса / В.К. Киселев // *Рыбное хозяйство.* — 2005. — № 5. — С. 29—31.

8. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/>

9. Корельский В.Ф. Регулирование конкурентных отношений при промысле водных биологических ресурсов / В.Ф. Корельский, А.Н. Макоедов // *Вопр. рыболовства.* — 2004. — Т. 5, № 3 (19). — С. 385—394.

10. Корчмит В.А. Экономика отрасли (рыбная промышленность): метод. указания / В.А. Корчмит. — Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2002. — 32 с.

11. Красноруцький О.О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції/ О.О. Красноруцький // *Вісник ХНАУ.* Сер. "Економіка

АПК і природокористування". — № 3. — 2010. — С. 62—73.

12. Красноручський О.О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О.О. Красноручський // Вісник ТНЕУ. — № 2 (53). — 2013. — С. 90—99.

13. Ладонько Л.С. Підходи до структуризації стратегічного потенціалу промисловості / Л.С. Ладонько, О.М. Клименко // Економіка сталого розвитку: теоретичні підходи та практичні рекомендації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13—16 вересня 2015 р, м. Кошице, Словаччина). — К.: Вид-во "Центр навчальної літератури", 2015. — 152 с.

14. Скупський Р.М. Марикультура Чорного моря — концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р.М. Скупський // Економічний форум. — 2015. — № 1. — С. 86—101.

15. Язлюк Б.О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій / Б.О. Язлюк // Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. — Черкаси: ЧДТУ, 2014. — Вип. 37. — Частина II. — С. 57—63. [Серія: Економічні науки].

References:

1. Gryshova, I. Kryukova, I. and Mityay, O. (2015), "Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 5—6, pp. 24—27.

2. Hurwitz, L. (1960), "Optimality and informational efficiency in resource allocation processe", [Mathematical Methods in the Social Sciences], Stanford University Press, Stanford, USA.

3. Mikhaylovs'ka, O. Filippova, N. Tkalenko, N. (2015), "Ladon'ko State management of innovative activity in Ukraine", *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basiss and innovative approach*, Research and Publishing Center "Colloquium", San Francisco, California, USA, pp. 56—62.

4. Hryshova, I.Yu. (2015), "Restructuring processing agricultural enterprises in the conditions of globalization", *Prykladna ekonomika — vid teorii do praktyky: materialy Pershoi Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Applied Economics — from theory to practice: Proceedings of the First Ukrainian Scientific Conference], Ternopil', Ukraine, 15 oct, pp. 45—48.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "State Target Economic Program development of

Fisheries of Ukraine for 2012-2016", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF> (Accessed 20 April 2016).

6. Dovbysh, O.E. (2010), "Foreign experience in the development of marine aquaculture and its priorities in Ukraine", *Rybne hospodarstvo Ukrainy*, vol. 2, pp. 2—9.

7. Kyselev, V.K. (2005), "On the recovery of the fishery complex", *Rybnoe khozajstvo*, vol. 5, pp. 29—31.

8. Ukrainian clusters (2012), "Clusters of fish production, fish processing and aquaculture", available at: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/> (Accessed 20 April 2016).

9. Korel'skyj, V.F. and Makoedov, A.N. (2004), "The regulation of competitive relations in the fisheries of marine biological resources", *Vopr. rybolovstva*, vol. 5, no 3 (19), pp. 385—394.

10. Korchmyt, V.A. (2002), *Ekonomyka otrasly (rybnaia promyshlennost')* [Business sector (fishing industry)], KamchatHTU, Petropavlovsk-Kamchatskyj, Russia.

11. Krasnoruts'kyj, O.O. (2010), "Assessment of the nature of the realization of economic interests of subjects agricultural markets", *Visnyk KhNAU. Ser. "Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia"*, vol 3, pp. 62—73.

12. Krasnoruts'kyj, O. O. (2013), "Theoretical and methodological aspects of the assessment of competition and efficiency of marketing of agricultural products", *Visnyk TNEU*, vol. 2 (53), pp. 90—99.

13. Ladon'ko, L.S. and Klymenko, O.M. (2015), "Approaches to structuring the strategic potential of industry", *Ekonomika staloho rozvytku: teoretychni pidkhody ta praktychni rekomendatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economics of Sustainable Development: theoretical approaches and practical recommendations: Proceedings of the International Scientific Conference], Koshytse, Slovak Republic, 13—16 sept., pp. 83—84.

14. Skups'kyj, R.M. (2015), "Mariculture Black Sea — the conceptual basis of creating a cluster fishery", *Ekonomichnyj forum*, vol. 1, pp. 86—101.

15. Yazliuk, B.O. (2014), "Evaluation Method of smoothing economic and institutional and socio-economic development of intraregional asymmetries areas", *Zb. nauk. prats' Cherkas. derzh. tekhnol. un-t. ChDTU Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 37, no. II, pp. 57—63.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016 р.